

10. Удалова Л.Д., Рогатинська Н.З. Предмет доказування у справах, що закриваються провадженням за nereабілітуючими підставами. Монографія. Київ : КНТ, 2009. 152 с.
11. Мандриченко Ж.В. Звільнення від кримінальної відповідальності у зв'язку з примиренням винного з потерпілим : автореф. дис. канд. юрид. наук: 12.00.08 / Нац. ун.-т «Одеська юридична академія». Одеса, 2007. 17 с.
12. Неледда Н.В. Угоди в кримінальному процесі України – перші кроки. *Актуальні проблеми кримінального права, процесу та криміналістики*: матеріали V Міжнародної науково-практичної конференції, присвяченої XX-річчю Національної академії правових наук України, м. Одеса, 1 листопада 2013 р. Одеса : Фенікс 2013. С. 354–356.
13. Новак Р.В. Кримінальне провадження на підставі угод в Україні : автореферат дис. канд. юрид. наук : 12.00.09. Харків, 2015. 18 с.
14. Саєнко Г.Ю. Провадження на підставі угод у кримінальному процесі України : автореферат дис. канд. юрид. наук : 12.00.09. Київ, 2017. 20 с.
15. Корягіна А.М. Примирення винного з потерпілим: кримінологічне визначення поняття. *Протидія злочинності в Україні: кримінально-правові та кримінологічні аспекти*: матер. всеукр. наук. практ. семінару, м. Миколаїв, 26 травня 2016 р. Миколаїв : Луган. держ. ун.-т внут. справ ім. Е.О. Дідоренка, 2016. С. 96–98.
16. Постанова Колегії суддів Другої судової палати Касаційного кримінального суду Верховного Суду України від 16 жовтня 2018 року провадження № 51-6922км18. URL: <http://reyestr.court.gov.ua/review/77249045> (дата звернення: 20.01.2020).
17. Удалова Л.Д., Паризький І.В. Застосування компромісів при вирішенні конфліктів під час досудового розслідування : навч. посіб. Київ : «Видавничий дім «Скіф», 2012. 184 с.

ШЕВЧУК М. І.,

кандидат юридичних наук,
доцент кафедри кримінального процесу
і криміналістики
(Львівський національний університет
імені Івана Франка)

УДК [343.121-027.252+343.13](477)

DOI <https://doi.org/10.32842/2078-3736/2020.1-2.28>

ПРАВОВИЙ СТАТУС ПОРУЧИТЕЛЯ ЯК УЧАСНИКА КРИМІНАЛЬНОГО ПРОВАДЖЕННЯ

Стаття присвячена аналізу теоретичних та практичних проблем, які стосуються процесуального порядку застосування запобіжного заходу у вигляді особистої поруки і правового статусу поручителя у кримінальному провадженні України, та здійснено спробу їх теоретичного вирішення.

Враховуючи те, що ні в кримінальному процесуальному законодавстві України, ні у кримінальній процесуальній доктрині не сформовано єдиних вимог, критеріїв, чинників, за якими повинен визначатися рівень довіри до особи, у представленій науковій роботі запропоновано підхід до вирішення цього питання. Звернута увага на те, що для забезпечення дієвості запобіжного заходу у вигляді особистої поруки питання про те, чи заслуговує особа на довіру, слід

вирішувати не лише крізь призму ступеня довіри до неї слідчого судді, суду, але й самого підозрюваного (обвинуваченого).

Визначено коло прав та обов'язків, якими повинен бути наділений поручитель, та запропоновано способи реалізації деяких з них. Наведено відомості, які повинні міститися в письмовому зобов'язанні поручителя.

Визначено межі активності сторін кримінального провадження в доказуванні під час обрання запобіжного заходу у вигляді особистої поруки, зміні попередньо обраного запобіжного заходу на особисту поруку та зміні особистої поруки на більш суворий запобіжний захід. Також визначено коло обставин, які зумовлюють необхідність зміни запобіжного заходу на більш суворий у разі відмови поручителя від взятих на себе зобов'язань, та обставини, які можуть тягнути за собою заміну поручителя.

У процесі наукового дослідження розглянуто труднощі практичного характеру за відмови поручителя від взятих на себе зобов'язань та запропоновано порядок такої відмови.

Ключові слова: особиста порука, поручитель, кількість поручителів, особлива довіра, права поручителя, обов'язки поручителя, запобіжний захід.

Shevchuk M. I. Legal status of the guarantor as a participant in criminal proceeding

The article is devoted to the analysis of theoretical and practical problems concerning the procedural order of application of a preventive measure in the form of personal guarantee and legal status of the guarantor in criminal proceedings of Ukraine, and an attempt of their theoretical solution is made.

Considering that neither in the criminal procedural legislation of Ukraine nor in the criminal procedural doctrine have unified requirements, criteria, factors by which the level of trust in a person should be determined, an approach to solving this issue is proposed in the submitted scientific work. Attention is drawn to the fact that in order to ensure the effectiveness of a preventive measure in the form of a personal guarantee, the question of whether a person is trustworthy should be addressed not only through the prism of the degree of trust in the investigating judge, the court, but also the suspect, the accused.

The range of rights and duties of the guarantor are defined and ways of implementing some of them are suggested. The information that must be included in the guarantor's written obligation is given.

The limits of the activity of the parties in the research of evidence in criminal proceeding when choosing a preventive measure in the form of personal guarantee and the change of a pre-selected measure of restraint to personal security are determined.

The circumstances that necessitate a change of the preventive measure to a more stringent one in case of refusal of the guarantor and the circumstances that may entail the replacement of the guarantor has been determined.

In the course of the scientific research the difficulties of a practical nature in refusal of the guarantor of the undertaken obligations are considered and the procedure of such refusal is proposed.

Key words: personal guarantee, guarantor, number of guarantors, special trust, the rights of the guarantors, the duties of the guarantors, preventive measure.

Вступ. Окремі аспекти застосування запобіжного заходу у вигляді особистої поруки досліджували такі вчені, як К.К. Білецька, Ю.М. Грошевий, С.В. Давиденко, В.Т. Данченко, В.Г. Дрозд, М.О. Карпенко, В.П. Климчук, Л.Л. Патик, В.О. Рибалко, Т.В. Садова,

А.Р. Туманянц, В.І. Фаринник, Т.Г. Фоміна, Д.А. Чухраєв, О.Г. Шилов, А.О. Шульга та інші. Водночас правовий статус поручителя у кримінальному процесуальному законодавстві, як і в кримінальній процесуальній доктрині, належним чином не визначений. Невизначеними в законодавстві, теорії та правозастосовній практиці залишаються також і питання про те, за допомогою яких вимог, критеріїв і чинників повинен визначатися рівень довіри до особи поручителя; яким є порядок надання згоди особи бути поручителем; яким є порядок відмови поручителя від взятих на себе зобов'язань; які обставини зумовлюють необхідність зміни запобіжного заходу на більш суворий у разі відмови поручителя від взятих на себе зобов'язань, а які тягнуть за собою заміну поручителя; яким чином поручитель, який не володіє жодними засобами для застосування примусу до підозрюваного (обвинуваченого), може забезпечити явку підозрюваного (обвинуваченого) до органу досудового розслідування чи суду для вирішення питання про заміну йому запобіжного заходу на інший, якщо підозрюваний (обвинувачений) від цього відмовляється? Наведене вище зумовлює необхідність дослідження вказаних питань та внесення змін до чинного кримінального процесуального законодавства України.

Постановка завдання. Метою статті є аналіз теоретичних та практичних проблем, які стосуються процесуального порядку застосування запобіжного заходу у вигляді особистої поруки і правового статусу особи поручителя у кримінальному провадженні України, та здійснення спроби їх теоретичного вирішення.

Результати дослідження. К.К. Білецька до наявних прогалин у системі запобіжних заходів у кримінальному судочинстві відносить те, що в новому КПК України чітко не визначено підстави застосування особистої поруки, які, як вважає авторка, за своєю суттю не відрізняються від підстав, передбачених КПК України 1960 р. Також вчена звертає увагу на такі недоліки в чинному КПК України: «Законодавцем не враховано той факт, що на цей час обрання запобіжного заходу під час кримінального провадження є обов'язковим. Необхідно визначити грань між необхідністю застосування запобіжного заходу у вигляді особистої поруки та можливістю не застосовувати цей захід забезпечення кримінального судочинства. Крім того, не визначено, за яких умов приймається уповноваженою особою рішення щодо застосування особистої поруки, а не особистого зобов'язання, застави чи домашнього арешту...» [1, с. 240].

З наведеною вище позицією авторки неможливо погодитися, адже усі запобіжні заходи об'єднані спільними підставами їх застосування, які чітко визначені в КПК України та повністю збігаються з тими, які виділяє Комітет Міністрів Ради Європи в своїх рекомендаціях (наприклад, у Рекомендації Rec (2006) 13 державам-учасникам щодо застосування тримання під вартою, умов, у яких воно відбувається, і запровадження гарантій від зловживань від 27.09.2006 р. [13]) та Європейський суд з прав людини (далі – ЄСПЛ) у своїх численних рішеннях (наприклад, у рішеннях у справах «Летельє проти Франції», 26 червня 1991 року, «W проти Швейцарії», 26 січня 1993 року та «І. А. проти Франції», 23 вересня 1998 року, «Асенов проти Болгарії», 28 жовтня 1998 року тощо). Так, на підставі аналізу положень ч. 3 ст. 176, ч. 2. ст. 177, п. 12 ч. 1 ст. 178, ч. 1 ст. 184, ч. 1-4 ст. 194, ч. 1 ст. 196 чинного КПК України, міжнародних стандартів захисту прав людини, закріплених у ст. 5 Конвенції про захист прав людини та основоположних свобод (далі – КЗПЛ), та правових позицій ЄСПЛ, викладених у його численних рішеннях, доходимо висновку, що підставами для обрання запобіжних заходів, в тому числі і особистої поруки, є: 1) наявність обґрунтованої підозри у вчиненні підозрюваним, обвинуваченим кримінального правопорушення; 2) наявність достатніх підстав вважати, що існує хоча б один із ризиків, передбачених п. 1-5 ч. 1 ст. 177, п. 12 ч. 1 ст. 178 КПК України, і на які вказує слідчий, прокурор у своєму клопотанні; 3) недостатність застосування більш м'яких запобіжних заходів для запобігання ризику або ризикам, зазначеним у клопотанні сторони обвинувачення [25, с. 137; 12, с. 176].

Особиста порука належить до запобіжних заходів, не пов'язаних з ізоляцією особи, сутність якого полягає у наданні особами, яких слідчий суддя, суд вважає такими, що заслуговують на довіру, письмового зобов'язання про те, що вони поручаються за виконання підозрюваним (обвинуваченим) покладених на нього обов'язків відповідно до ст. 194 КПК

і зобов'язуються за необхідності доставити його до органу досудового розслідування чи суду на першу вимогу.

Що ж стосується наявності осіб, які погоджуються взяти на поруки підозрюваного (обвинуваченого), як необхідної умови обрання запобіжного заходу у вигляді особистої поруки, то, на відміну від Кримінально-процесуального кодексу України 1960 року, згідно з положеннями якого кількість поручителів визначалася слідчим, але їх не могло бути менше двох (ч. 1 ст. 152 КПК), відповідно до норм чинного КПК України, кількість поручителів визначає слідчий суддя, суд, який обирає запобіжний захід. Максимальна кількість поручителів кримінальним процесуальним законом не обмежена. Наявність одного поручителя може бути визнано достатньою лише в тому разі, коли ним є особа, яка заслуговує на особливу довіру (ч. 2 ст. 180 КПК).

Що слід розуміти під поняттями «особи, які заслуговують на довіру» та «особа, яка заслуговує на особливу довіру» в КПК України не визначено. Не знайшло одностайного вирішення це питання ні в теорії, ні у правозастосовній практиці, що викликає труднощі в його тлумаченні та в практичному застосуванні запобіжного заходу у вигляді особистої поруки. Так, наприклад, у п. 14 свого Листа «Про деякі питання порядку застосування запобіжних заходів під час досудового розслідування та судового провадження відповідно до КПК України» від 4 квітня 2013 року ВССУ до категорії осіб, які заслуговують на особливу довіру, відніс народного депутата України, депутата місцевої ради, особу, яка відзначена державними нагородами [7]. Що ж стосується судової практики, то слідчими суддями та судами були визнані такими, що заслуговують на особливу довіру, наприклад, наступних осіб: тітку, яка є піклувальником неповнолітнього підозрюваного [18], настоятеля церкви [16], директора школи [19], адвоката [17].

У кримінальній процесуальній доктрині не сформовано єдиних вимог, критеріїв, чинників, за якими визначається рівень довіри до особи. Одні вчені вважають, що слідчим суддям під час вибору поручителя слід враховувати насамперед, щоб ця особа не була співмешканцем, колегою по роботі та не перебувала в будь-якому іншому професійному чи родинному зв'язку з підозрюваним. Це, на їхню думку, має бути особа високих моральних цінностей, можливо, державний діяч чи представник громади, або ж науковець, особа, яка не притягувалася до кримінальної відповідальності, має відповідний соціальний статус та знайома з підозрюваним не менше п'яти років [3, с. 121]. Інші вчені вважають, що досягнення у будь-якій сфері ще не гарантують наявності у потенційного поручителя позитивних моральних якостей, бажання сприяти органам кримінальної юстиції, повагу до нього з боку підозрюваного / обвинуваченого, можливість впливу на нього [14, с. 243]. Третя група вчених виділяє дві вимоги, які повинні пред'являтися до поручителів: 1) довіра суб'єкта, що здійснює провадження, до особистості майбутнього поручителя; 2) можливість впливу майбутнього поручителя на підозрюваного, обвинуваченого з метою забезпечення його належної поведінки [4, с. 206; 8, с. 117; 9, с. 57; 10, с. 166; 23].

Отже, рівень довіри слідчого судді, суду до особи поручителя повинен визначатися з урахуванням позитивних і негативних соціальних, фізичних, психічних і правових елементів характеристики цієї особи. Соціальну характеристику особи становлять професія, фах, посада, репутація, виконання громадських обов'язків, наявність державних та інших нагород, відзнак, почесних звань, вчених звань, наукових ступенів. До фізичних ознак належить вік, стан здоров'я. Психічними ознаками є: наявність чи відсутність психічного розладу, соціальна спрямованість. Щодо правового аспекту особи поручителя, то в цьому випадку потрібно враховувати наявність / відсутність судимостей, адміністративних правопорушень, виконання ролі поручителя особою раніше.

Також під час вибору поручителя слід враховувати і майновий стан потенційного поручителя. Адже вибір у якості поручителя особи з обмеженими фінансовими можливостями може в подальшому створити труднощі у виконанні рішення слідчого судді, суду про накладення грошового стягнення, ухваленого у зв'язку з невиконанням поручителем взятих на себе зобов'язань (ч. 5 ст. 180 КПК).

Окрім того, для забезпечення дієвості запобіжного заходу у вигляді особистої поруки питання про те, чи заслуговує особа на довіру, слід вирішувати не лише крізь призму ступеня довіри до неї слідчого судді, суду, але й самого підозрюваного (обвинуваченого). Так, відповідно до п. 3.4 Мінімальних стандартних правил ООН стосовно заходів, не пов'язаних із тюремним ув'язненням (Токійські правила), затверджених резолюцією Генеральної Асамблеї ООН від 14 грудня 1990 р. № 45/110, накладають будь-яке зобов'язання на обвинуваченого (підозрюваного) і застосовуються до формального розгляду або суду або замість них вимагають згоди обвинуваченого (підозрюваного) [11]. Тобто наявність згоди підозрюваного (обвинуваченого) на застосування до нього запобіжного заходу у вигляді особистої поруки є однією з умов застосування запобіжного заходу даного виду. Така згода може бути оформлена письмово або надана в усній формі (під час судового засідання, в межах якого розглядається і вирішується питання про застосування особистої поруки).

Однак наявності тільки згоди підозрюваного (обвинуваченого) в цьому разі буде недостатньо: слідчому судді, суду потрібно брати до уваги також інші обставини, які вказують на наявність в підозрюваного (обвинуваченого) довіри до поручителя, а саме: наявність усталених соціальних зв'язків між поручителем та підозрюваним (обвинуваченим); наявність авторитету в очах підозрюваного (обвинуваченого), який би вказував на прагнення підозрюваного (обвинуваченого) не порушувати слово, дане перед поручителем, можливість здійснення контролю за виконанням підозрюваним (обвинуваченим) покладених на нього обов'язків, наявність важелів впливу на підозрюваного (обвинуваченого). Т.В. Садова зазначає: «Застосування особистої поруки є ефективним, коли для обвинуваченого розрив соціальних зв'язків з поручителем (поручителями) або підрив його авторитету є неприпустимим і навіть гіршим, ніж можлива перспектива застосування більш суворого запобіжного заходу» [15, с. 294].

Для застосування запобіжного заходу у вигляді особистої поруки обов'язковою є згода не лише підозрюваного (обвинуваченого), але і поручителя (поручителів). Письмово оформлене добровільне зобов'язання поручителя (поручителів) про те, що він (вони) поручається за виконання підозрюваним (обвинуваченим) покладених на нього обов'язків відповідно до ст. 194 КПК України і зобов'язується за необхідності доставити його до органу досудового розслідування чи в суд на першу про те вимогу, є обов'язковим додатком до клопотання сторони обвинувачення про обрання запобіжного заходу у вигляді особистої поруки або до клопотання сторони обвинувачення / захисту про зміну попередньо обраного запобіжного заходу на особисту поруку.

Особі, яка погоджується стати поручителем, обов'язково мають бути роз'яснені та зрозумілі наступні відомості: ступінь тяжкості кримінального правопорушення, у вчиненні якого підозрюється (обвинувачується) особа; права, якими наділений поручитель, в тому числі і право на відмову від взятих на себе зобов'язань і порядок реалізації такого права; обов'язки, що покладаються на нього ухвалою слідчого судді, суду, та наслідки їх невиконання (зокрема, розміри грошового стягнення відповідно до п. п. 1 – 4 ч. 5 ст. 180 КПК України).

У письмовому зобов'язанні поручителя зазначаються: права та обов'язки поручителя; підтвердження факту роз'яснення йому слідчим, прокурором, захисником у вчиненні якого кримінального правопорушення підозрюється або обвинувачується особа, передбачене законом покарання за його вчинення, прав та обов'язків поручителя, а також порядку та особливостей їх реалізації; письмове добровільне зобов'язання про те, що він поручається за виконання підозрюваним (обвинуваченим) покладених на нього обов'язків відповідно до ст. 194 КПК України і зобов'язується за необхідності доставити його до органу досудового розслідування чи в суд на першу про те вимогу; наслідки невиконання взятих поручителем на себе зобов'язань.

У кримінальному провадженні поручитель повинен бути наділений наступними правами:

1) знати, у вчиненні якого кримінального правопорушення підозрюється чи обвинувачується особа, поручителем якої він виступає, передбачене законом покарання за його вчи-

нення; в тому числі, знати про зміну підозри або обвинувачення щодо особи, поручителем якої він виступає;

2) знати про права, якими він наділений, обов'язки, що покладаються на нього, та наслідки їх невиконання, а також на роз'яснення його прав та обов'язків;

3) бути повідомленим про час і місце розгляду клопотання про накладення на нього грошового стягнення;

4) бути повідомленим про час і місце проведення процесуальних дій, судових засідань за участю підозрюваного (обвинуваченого), поручителем якого він виступає;

5) відмовитися від взятих на себе зобов'язань до виникнення підстав, які тягнуть за собою його відповідальність;

6) отримати інформацію про зміну особистої поруки на запобіжний захід іншого виду, про скасування запобіжного заходу у вигляді особистої поруки або про припинення дії особистої поруки.

Вважаємо, на поручителя повинні бути покладені такі обов'язки:

1) прибувати за викликом слідчого, прокурора, слідчого судді чи суду;

2) забезпечити явку підозрюваного (обвинуваченого), поручителем якого він виступає, до органу досудового розслідування чи в суд на першу про те вимогу;

3) забезпечити виконання покладених на підозрюваного (обвинуваченого), поручителем якого він виступає, обов'язків відповідно до ст. 194 КПК України;

4) надавати усні чи письмові пояснення з питань, пов'язаних із виконанням покладених на підозрюваного (обвинуваченого), поручителем якого він виступає, зобов'язань;

5) не розголошувати без дозволу слідчого, прокурора, суду відомості, які безпосередньо стосуються суті кримінального провадження та процесуальних дій, що здійснюються (здійснювалися) під час нього, і які стали відомі поручителю у зв'язку з виконанням його обов'язків;

6) негайно інформувати суб'єктів, які здійснюють провадження, про обставини, які можуть негативно вплинути на досягнення мети запобіжного заходу;

7) негайно повідомити слідчого, прокурора або захисника підозрюваного (обвинуваченого), поручителем якого він виступає, про виникнення обставин, які зумовлюють відмову поручителя від взятих на себе зобов'язань, у формі звернення до них з відповідною заявою про відмову від взятих на себе зобов'язань та забезпечити явку підозрюваного (обвинуваченого) до органу досудового розслідування чи прокуратури, якщо ця заява подається слідчому або прокурору (а не захиснику підозрюваного (обвинуваченого));

8) бути присутнім в судовому засіданні, в межах якого вирішуватиметься питання про зміну особистої поруки на запобіжний захід іншого виду чи заміну поручителя.

Неможливо погодитися з науковцями, які вважають, що особа, яка бажає стати поручителем, наділена правом ініціювати перед слідчим суддею, судом питання про застосування особистої поруки у формі звернення з відповідним клопотанням [4, с. 206; 6, с. 244; 14, с. с. 245–246; 20, с. 202–203; 21, с. с. 185; 24, с. 968], а особа, яка стала поручителем, вправі подавати до слідчого, прокурора, суду клопотання про зміну запобіжного заходу [2, с. 9, 15; 22]. Адже застосування запобіжних заходів¹ під час досудового розслідування можливе лише за клопотанням слідчого, погодженого з прокурором, або за клопотанням прокурора, і віднесене до виключної компетенції слідчого судді, а під час судового провадження – за клопотанням сторони обвинувачення або захисту, і віднесене до виключної компетенції суду, який здійснює судове провадження (ч. 2 ст. 176, ч. 1 ст. 331 КПК). Отже, навіть слідчий за відсутності грифу погодження прокурора не вправі звертатися до слідчого судді з клопотанням про обрання або зміну запобіжного заходу, вже не говорячи про поручителя. Під час погодження клопотання слідчого до слідчого судді про обрання запобіжного заходу прокурор, будучи гарантом захисту прав і свобод людини від неправомірного обме-

¹ На підставі аналізу положень ст.ст. 177, 178, 181, 194, 196, 200, 201 КПК України можна дійти висновку, що застосування запобіжного заходу охоплює як процедуру обрання запобіжного заходу, так і його зміну (що являє собою скасування запобіжного заходу попереднього виду та обрання нового виду запобіжного заходу).

ження особистої свободи, повинен перевірити: наявність підстав для обрання запобіжного заходу; чи обґрунтовуються підстави для обрання запобіжного заходу належними і допустимим доказами; наявність умов для обрання запобіжного заходу даного виду (наприклад, чи передбачає санкція статті (санкції частини статті) КК України за діяння, у вчиненні якого особа підозрюється (обвинувачується), покарання у виді позбавлення волі); відповідність клопотання вимогам до його форми та змісту, що встановлені в ст. 184 КПК України.

Слід також звернути увагу на те, що в клопотанні про обрання запобіжного заходу у вигляді особистої поруки, крім відомостей, передбачених ст. 184 КПК України, також повинні зазначатися: анкетні відомості поручителя (прізвище, ім'я, по батькові, дату та місце народження, місце проживання); позитивні соціальні, фізичні, психічні і правові характеристики особи поручителя; відомості про наявність усталених соціальних зв'язків між поручителем та підозрюваним (обвинуваченим); відомості про те, що дана особа поручається за виконання підозрюваним (обвинуваченим) покладених на нього обов'язків відповідно до ст. 194 КПК України і зобов'язується за необхідності доставити його до органу досудового розслідування чи в суд на першу про те вимогу; відомості про те, що поручителю роз'яснено, у вчиненні якого кримінального правопорушення підозрюється або обвинувачується особа, передбачене законом покарання за його вчинення, обов'язки поручителя та наслідки їх невиконання, право на відмову від прийнятих на себе зобов'язань та порядок реалізації такого права.

Тягар доказування обставин, які свідчать про те, що особа заслуговує на довіру або особливу довіру, а також обставин про те, що майновий стан потенційного поручителя дозволить йому сплатити грошове стягнення, яке буде накладено на нього у разі невиконання ним взятих на себе зобов'язань, покладається на прокурора, якщо клопотання про застосування особистої поруки подано стороною обвинувачення, або сторону захисту, якщо вона звернулася до слідчого судді, суду з клопотанням про зміну раніше обраного запобіжного заходу на особисту поруку або, якщо сторона захисту заперечує проти застосування слідчим суддею, судом ініційованого прокурором запобіжного заходу суворішого виду, ніж особиста порука, і просить застосувати саме особисту поруку. Обов'язок перевірити можливість застосування запобіжного заходу у вигляді особистої поруки покладено на слідчого суддю, суд. Сторона кримінального провадження, яка ініціює застосування до підозрюваного (обвинуваченого) запобіжного заходу у вигляді особистої поруки, повинна забезпечити участь поручителя (поручителів) у судовому засіданні, в межах якого розглядатиметься і вирішуватиметься це питання. Слідчий суддя, суд під час судового засідання повинен повторно роз'яснити поручителю, у вчиненні якого кримінального правопорушення підозрюється або обвинувачується особа та яке покарання передбачене законом за його вчинення; права, якими наділений поручитель, в тому числі і право на відмову від прийнятих на себе зобов'язань і порядок реалізації такого права; обов'язки, що покладаються на нього ухвалою слідчого судді, суду, та наслідки їх невиконання (зокрема, розміри грошового стягнення відповідно до п. п. 1 – 4 ч. 5 ст. 180 КПК України).

На підставі аналізу положень ч. 4 ст. 196 КПК України можна дійти висновку, що дія таких запобіжних заходів, як застава, особиста порука, особисте зобов'язання, строком не обмежена. Втім, звертаючись своєю чергою до положень ст. 194 КПК України, яка регулює порядок покладення на підозрюваного (обвинуваченого) обов'язків під час розгляду та вирішення клопотання про обрання запобіжного заходу, не пов'язаного з триманням під вартою, стає видно, що дані обов'язки можуть бути покладені на підозрюваного (обвинуваченого) на строк не більше двох місяців, і у разі спливу двохмісячного строку, за необхідності цей строк може бути продовжений за клопотанням прокурора в порядку, передбаченому ст. 199 КПК України. Враховуючи наведене, нелогічною видається позиція законодавця, згідно з якою після закінчення строку, в тому числі продовженого, на який на підозрюваного (обвинуваченого) були покладені відповідні обов'язки, ухвала про застосування запобіжного заходу у вигляді особистої поруки (особистого зобов'язання, застави) припиняє свою дію лише в частині покладених на підозрюваного (обвинуваченого) обов'язків і обов'язки скасовуються.

Хоча особиста порука (як і застава) належить до безстрокових запобіжних заходів, проте застосування до особи запобіжного заходу цього виду не означає, що він буде діяти впродовж усього кримінального провадження до моменту ухвалення прокурором, судом рішення, яким закінчується кримінальне провадження, адже в ході його здійснення можуть виникнути різні обставини, які зумовлюватимуть необхідність зміни особистої поруки на більш суворий чи більш м'який запобіжний захід, або взагалі її скасування. Так, відповідно до ч. 4 ст. 180 КПК України поручитель може відмовитись від взятих на себе зобов'язань до виникнення підстав, які тягнуть за собою його відповідальність. Проте процесуального механізму реалізації даного права поручителя законодавець не передбачає. Єдине, що зазначено в наведеній вище частині статті 180 КПК України, – це те, що у разі відмови поручителем від взятих на себе зобов'язань він повинен забезпечити явку підозрюваного (обвинуваченого) до органу досудового розслідування чи суду для вирішення питання про заміну йому запобіжного заходу на інший.

Слід зазначити, що наслідком відмови від поручительства може бути не лише зміна запобіжного заходу, але й заміна поручителя (поручителів) (за умови, якщо потенційний поручитель (поручителі) буде визнаний слідчим суддею, судом таким, що заслуговує на особливу довіру (на довіру)).

До обставин, які зумовлюють необхідність зміни запобіжного заходу на більш суворий у разі відмови поручителя від взятих на себе зобов'язань, слід віднести такі:

- поручителю стали відомі обставини, які свідчать про те, що підозрюваний (обвинувачений) не збирається виконувати покладені на нього в межах запобіжного заходу у вигляді особистої поруки процесуальні обов'язки (наприклад, наявність в поручителя відомостей про те, що підозрюваний (обвинувачений) має намір виїхати з постійного місця проживання, в тому числі і за кордон (висловлювання підозрюваним (обвинуваченим) поручителю намірів виїхати, підбурювання співучасників до втечі, раптове звільнення з роботи, підозрюваний (обвинувачений) терміново збуває житло, в якому тривалий час проживав, отримання підозрюваним (обвинуваченим) закордонної візи, паспорта, придбання квитків для виїзду в іншу країну тощо));

- збільшилася небезпека вчинення підозрюваним (обвинуваченим) протидії кримінальному провадженню у формах, передбачених пп. 1–4 ч. 1 ст. 177 КПК, або вчинення іншого чи продовження існуючого кримінального правопорушення після застосування до нього запобіжного заходу у вигляді особистої поруки (наприклад, підозрюваний (обвинувачений) висловив поручителю намір вчинити новий злочин; спроба продажу підозрюваним (обвинуваченим) майна, на яке накладено арешт, тощо);

- підозрюваний (обвинувачений) розпочав вчиняти або вчинив дії, передбачені ч. 1 ст. 177, п. 12 ч. 1 ст. 178 КПК України, після застосування до нього запобіжного заходу у вигляді особистої поруки (наприклад, наявність в поручителя відомостей про те, що підозрюваний (обвинувачений) вчиняє підготовчі дії до вчинення нового злочину; наявність в поручителя відомостей про те, що підозрюваний (обвинувачений) намагається чинити тиск на учасників кримінального провадження з метою домогтись зміни свідчень у вигідному для себе руслі тощо). Тобто в цьому випадку після прийняття попереднього рішення про застосування до підозрюваного (обвинуваченого) запобіжного заходу у вигляді особистої поруки виникли обставини, які свідчать про неможливість запобігання ризику або ризикам, зазначеним у ст. 177 КПК України, шляхом застосування запобіжного заходу даного виду;

- виявлення істотних обставин, які були невідомі слідчому, прокурору, поручителю на момент обрання щодо підозрюваного (обвинуваченого) запобіжного заходу у вигляді особистої поруки, і тільки після його обрання, стали відомі, тобто виявились нововиявленими (наприклад, зловживання підозрюваним (обвинуваченим) алкоголем, наркотичними засобами, психотропними речовинами, їх аналогами, іншими одурманюючими засобами; недотримання підозрюваним (обвинуваченим) умов запобіжного заходу у вигляді особистої поруки, який був застосований до нього раніше в межах іншого кримінального провадження тощо).

До обставин, які можуть тягнути за собою заміну поручителя, слід віднести такі: смерть поручителя; поручитель після застосування запобіжного заходу у вигляді особистої поруки захворів на тяжку хворобу, яка перешкоджає виконанню взятих на себе поручителем зобов'язань; переїзд поручителя в іншу місцевість; перебування поручителя у тривалому відрядженні; захворіла особа, яка перебуває на утриманні поручителя, і для її лікування необхідна допомога поручителя, повноцінне надання якої можливе у разі відмови від поручительства, та інші обставини об'єктивного характеру, які унеможливають виконання поручителем взятих на себе зобов'язань.

Щодо питань про те, яким є порядок відмови поручителя від взятих на себе зобов'язань та яким чином поручитель може забезпечити явку підозрюваного (обвинуваченого) до органу досудового розслідування чи суду для вирішення питання про зміну йому запобіжного заходу на інший, якщо підозрюваний (обвинувачений) від цього відмовляється, то вони не знаходять свого вирішення ані в кримінальному процесуальному законі, ані в кримінальній процесуальній науці. З метою забезпечення дієвості та ефективності застосування запобіжного заходу у вигляді особистої поруки та реалізації прав поручителя наведені вище законодавчі прогалини мають бути ліквідовані шляхом внесення відповідних законодавчих змін до КПК України.

У разі виникнення наведених вище обставин поручитель повинен негайно повідомити про їх виникнення слідчого, прокурора або захисника підозрюваного (обвинуваченого) у формі звернення до них з відповідною заявою про відмову від взятих на себе зобов'язань з обов'язковим зазначенням причин такої відмови та забезпечити явку підозрюваного (обвинуваченого) до органу досудового розслідування чи прокуратури, якщо ця заява подається слідчому або прокурору (а не захиснику підозрюваного (обвинуваченого)). Заява про відмову поручителя від взятих на себе зобов'язань (разом з іншими обов'язковими додатками, передбаченими ч. 4 ст. 200, ч. 3 ст. 201 КПК України) додається до клопотання сторони обвинувачення про зміну запобіжного заходу на більш суворий або до клопотання сторони обвинувачення чи сторони захисту про заміну поручителя, яке невідкладно подається до слідчого судді, суду. У разі якщо поручителю після подання слідчому, прокурору заяви про відмову від взятих на себе зобов'язань забезпечити явку підозрюваного (обвинуваченого) до органу досудового розслідування чи прокуратури не вдалось, обов'язок забезпечити явку підозрюваного (обвинуваченого) до суду для вирішення питання про зміну запобіжного заходу або заміну поручителя покладається не на поручителя, а на сторону кримінального провадження, яка звернулася до слідчого судді, суду з відповідним клопотанням (оскільки в даному випадку з поручителя знімається відповідальність за неналежну поведінку підозрюваного (обвинуваченого) після подання ним слідчому, прокурору, захиснику заяви про відмову поручителя від взятих на себе зобов'язань). І такий підхід є цілком виправданим, враховуючи те, що поручитель не володіє жодними засобами для застосування примусу до підозрюваного (обвинуваченого).

Участь поручителя в судовому засіданні, в межах якого вирішуватиметься питання про зміну запобіжного заходу чи заміну поручителя, є обов'язковою.

Частиною 5 ст. 180 КПК України передбачено, що у разі невиконання поручителем взятих на себе зобов'язань на нього накладається грошове стягнення у наступних розмірах: 1) у провадженні щодо кримінального правопорушення, за вчинення якого передбачене покарання у виді позбавлення волі на строк не більше трьох років, або інше, більш м'яке покарання, – від двох до п'яти розмірів прожиткового мінімуму для працездатних осіб; 2) у провадженні щодо злочину, за вчинення якого передбачене покарання у виді позбавлення волі на строк від трьох до п'яти років, – від п'яти до десяти розмірів прожиткового мінімуму для працездатних осіб; 3) у провадженні щодо злочину, за вчинення якого передбачене покарання у виді позбавлення волі на строк від п'яти до десяти років, – від десяти до двадцяти розмірів прожиткового мінімуму для працездатних осіб; 4) у провадженні щодо злочину, за вчинення якого передбачене покарання у виді позбавлення волі на строк понад десять років, – від двадцяти до п'ятдесяти розмірів прожиткового мінімуму для працездатних осіб.

Враховуючи те, що строки позбавлення волі, передбачені п.п. 2, 3, 4 ч. 5 ст. 180 КПК України, фактично узгоджуються з розмірами санкцій у виді позбавлення волі, які виконують роль класифікатора за ступенем тяжкості злочинів, наведених в ч. ч. 3, 4, 5 ст. 12 КК України (за винятком тих, які передбачені в п. 1 ч. 5 ст. 180 КПК України («позбавлення волі на строк не більше трьох років»)) та ч. 3 ст. 12 КК України («позбавлення волі на строк не більше двох років»), в ч. 5 ст. 180 КПК України доцільніше встановити розмір грошового стягнення залежно від ступеня тяжкості злочину, у вчиненні якого особа підозрюється (обвинувачується).

Висновки. Незважаючи на те, що впровадження розгалуженої системи неізоляційних запобіжних заходів, яке відбулося з використанням передового міжнародного досвіду, відзначається як одне із найвизначніших досягнень нового КПК України, на цей час у більшості випадків на практиці застосовуються такі запобіжні заходи, як тримання під вартою, домашній арешт та особисте зобов'язання. Особиста порука могла б стати доволі дієвим та ефективним запобіжним заходом, проте відсутність чітких вимог до осіб (особи), які можуть набути статус поручителів (поручителя), невизначеність правового статусу поручителя як учасника кримінального провадження, відсутність чіткого механізму реалізації його прав та обов'язків, відсутність в нього прав, необхідних для реалізації всіх покладених на нього обов'язків, є основною причиною того, що особиста порука в Україні вкрай рідко застосовується. Запропоновані нами наукові підходи до усунення існуючих недоліків, що стосуються як правового регулювання, так і практичного застосування норм законодавства, можна використати в процесі розробки і прийняття законів України про внесення змін до КПК України в частині правового регулювання порядку обрання, зміни та скасування запобіжного заходу у вигляді особистої поруки, що сприятиме його подальшому застосуванню на практиці, та вдосконалення практичної діяльності слідчих, прокурорів, слідчих суддів та суддів при ініціюванні, розгляді та вирішенні цих питань.

Список використаних джерел:

1. Білецька К.К. Деякі питання щодо застосування особистої поруки у кримінальному процесі України. *Науковий журнал: Актуальні питання публічного та приватного права*. 2014. № 1. С. 238–242.
2. Білецька К.К. Особиста порука як запобіжний захід : автореф. дис. ... канд. юрид. наук. Київ, 2017. 20 с.
3. Бондюк А.Ф. Процесуальні основи статусу слідчого судді у кримінальному провадженні : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09. Київ. 2017. 241 с.
4. Давиденко С.В. Особиста порука як запобіжний захід: порівняльно-правовий аспект. *Вчені записки ТНУ імені В.І. Вернадського. Серія: юридичні науки*. 2019. № 4. Т. 30 (69). С. 204–208.
5. Данченко Т.В. Застава в системі запобіжних заходів у кримінальному процесі України : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09 / Данченко Тетяна Володимирівна. Ірпінь, 2007. 198 с.
6. Дрозд В.Г., Патик Л.Л. Процесуальний порядок застосування особистої поруки. *Вісник Луганського державного університету внутрішніх справ імені Е. О. Дідоренка*. 2016. Вип. 3. С. 242–249.
7. Лист Вищого спеціалізованого суду України з розгляду цивільних і кримінальних справ «Про деякі питання порядку застосування запобіжних заходів під час досудового розслідування та судового провадження відповідно до КПК України» від 4 квітня 2013 року № 511-550/0/4-13. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0511740-13>
8. Мартинців А.М. Грошове стягнення як захід забезпечення кримінального провадження : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09. Одеса, 2017. 235 с.
9. Михайлов В.А. Меры пресечения в российском уголовном процессе. Москва : Право и закон, 1996. 304 с.
10. Михеєнко М.М. Кримінальний процес України: Підручник / М.М. Михеєнко, В.Т. Нор, В.П. Шибіко. [2-е вид., перероб. і доп.]. Київ : Либідь, 1999. 536 с.

11. Мінімальні стандартні правила ООН стосовно заходів, не пов'язаних із тюремним ув'язненням (Токійські правила), затверджені резолюцією Генеральної Асамблеї ООН від 14 грудня 1990 р. № 45/110. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_907.
12. Нор В.Т., Шевчук М.І. Обґрунтована підозра як підстава для обрання запобіжного заходу та продовження його строків: практика Європейського суду з прав людини та українські реалії. *Науковий журнал: Право і суспільство*. 2019. № 6. ч. 2. С. 173–187.
13. Рекомендація Rec (2006) 13 Комітету Міністрів державам-учасникам щодо застосування тримання під вартою, умов, у яких воно відбувається, і запровадження гарантій від зловживань від 27.09.2006 р. URL: <http://khpg.org/index.php?id=1166617725>.
14. Рибалко В.О. Оцінні поняття, використовувані при регламентації запобіжного заходу у вигляді особистої поруки. *Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ. Серія юридична*. 2015. Вип. 4. С. 239–248.
15. Садова Т.В. Деякі аспекти застосування запобіжних заходів, не пов'язаних із позбавленням волі та фінансовими умовами. *Прикарпатський юридичний вісник*. 2011. Вип. 1. С. 288–298.
16. Ухвала Бродівського районного суду Львівської області від 31.03.2016 р., судова справа № 439/1817/15-к. URL: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/56864650>.
17. Ухвала Ватутінського міського суду Черкаської області від 19.09.2018 р., судова справа № 690/147/18. URL: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/76894715>.
18. Ухвала Самбірського міськрайонного суду Львівської області від 27.12.2016 р., судова справа № 448/788/16-к. URL: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/63742384>.
19. Ухвала Шаргородського районного суду Вінницької області від 21 лютого 2013р., судова справа No152/379/13-к. URL: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/29585913>.
20. Фоміна Т. Г. Процесуальний статус поручителя у кримінальному провадженні: проблеми визначення та шляхи удосконалення. *Проблеми законності*. 2018. Вип. 142. С. 200–210.
21. Холод Р.С. Правовий статус неповнолітнього обвинуваченого на досудовому розслідуванні : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09. Запоріжжя, 2006. 252 с.
22. Чухраєв Д.А. Удосконалення процесуального статусу поручителя, що залучається під час обрання запобіжного заходу у кримінальному судочинстві України. *Правничий часопис Донецького університету*. 2013. №2. С. 88–95. URL: file:///Users/mac/Downloads/Pchdu_2013_2_14.pdf.
23. Чухраєв Д.А. Механізм і принципи формування процесуального інтересу у третіх осіб, за участю яких застосовуються запобіжні заходи. *Правничий часопис Донецького університету*. 2014. No 1–2. С. 49–53.
24. Чухраєв Д.А. Напрями вдосконалення особистої поруки в кримінальному процесі України. *Форум права*. 2011. No 2. С. 967–972. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/FP_index.htm_2011_2_159.
25. Шевчук М.І. Умови обрання запобіжного заходу у вигляді домашнього арешту. *Кримінальний процес і криміналістика: виклики часу: збірник статей за матеріалами Всеукраїнської науково-практичної конференції з нагоди 20-річчя кафедри кримінального процесу і криміналістики Львівського національного університету імені Івана Франка (24 січня 2020 р., м. Львів). Львів : Львівський національний університет імені Івана Франка, 2020. С. 135–148.*

